

„ПРЕЗ ЧУМАВОТО” - ЙОВКОВ

(анализ)

Всички разкази в сборника „Старопланински легенди” са натежали от символичен смисъл, но „През чумавото” носи най-добре изявена символика на жертвоприношението в плана на ритуалното групово преживяване. Още епиграфът (или мотото) налага потребността на текста да бъде разбран като сказание за греха и за пътя на неговото колективно изкупление: *„Божием попущением тоє лето удари една чума... Не оста чисто ни едно село, грех ради наших!”* В последното изречение Исус гледа от една потъмняла икона и вдига десница в недвусмислен жест на благослов-опрощение.

Идеята за престъпление и наказание-изкупление изглежда недвусмислена рамка на символичния дискурсивен проект. И все пак въпросът „Какъв грях? Кое престъпление?” няма да получи еднозначен и ясен отговор. Грехът може да бъде в егоизма и отчуждението на хората, в изчезналите доброта и любов; така поне ще изглежда една възможна християнска интерпретация. В по-широкия план на идеята за жертвена обредност можем да кажем, че за разказа на Йовков, с неговото циклично време, грехът е винаги тук, вече в сърцата, както в християнската идея за първородния грях. Веднага след епиграфа, още в първото изречение текстът пак настоява да бъде прочетен митологично, като разделя пространството по символичен начин: „Чу се, че в долните села... дошла чумата.” Светът на разказа става двуполюсен: тук и там, горе и долу... В Долния свят, разбира се, живее Смъртта. Чумата най-често символизира абсолютното зло, самата необратимост на всички нещастия, които могат да сполетят човека, с други думи, смъртта. В нашия разказ тя ще бъде нееднократно свързвана с пътя отдолу-нагоре, оттам-натук; чумата пътува на кон, лети с орлите; тя е пътник, който сполита човешкия свят.

Първият опит за жертване навлиза с мотива за сгрешения младоженец. Сватбата, която застава в центъра на сюжетното действие, има абсурден характер според представите на житейската логика. Тя наистина е „небивала”: само преди месец годеникът е бил върнат с отказ; разположена е в художественото време така, че да разиграе „пир по време на чума”. Има нещо отвъд-естествено в поведението на бащата и дъщерята, които се веселят и плачат едновременно, повторено в истеричния модел на колективното поведение. Сватбата е ясно обогрета с усещането за нереалност, за край и предстоящо възмездие; тя отключва поредица от прояви с жертвен характер. Особено интересен сред тях е „сватбеният банкет”; текстът го разполага върху две традиционни опори на ритуалното хранене: хляб и вино, плътта и кръвта на жертвата. Известната антроположка Каролайн Байнъм, която посвещава важни изследвания на церемониалното хранене, пише: *„Храната преди всичко е означавала плът; плътта означава възможност за страдание, а страданието означавало изкупление”*. И тъй като хлябът и виното представляват основни елементи на християнската символична система, можем да разберем сватбения пир в нашия

разказ чрез съпоставката му с един библейски пример от Евангелието на Матей. Там Исус разказва притчата за сватбеното угощение, вдигнато от един „човек-цар“, което сравнява с небесното царство. Символичният смисъл на пира е да събере на едно място много и всякакви хора, за да избере между тях онези, които ще могат да извървят пътя на откровението: „защото мнозина са звани, а малцина избрани“, както се казва в текста. И тук, както при Йовков, сватбата е само начин на преход към Окончателното събитие, символичен момент, в който една група, представителна за всички хора, ще се приобщи към способността за страдание-изкупление на човешките грехове. Тази идея кулминира в новозаветния разказ за Тайната вечеря, когато учениците на Христос извървяват последните стъпки на приобщаване към неговата свещена жертвоготовност, като поглъщат хляба и виното - ритуални аналози на Христовата плът и кръв.

След като яденето и пиенето заемат толкова важно място в символиката на „сватбения банкет“, нека да видим какво/кого изаяждат героите в нашия разказ. На първо място това са „плодовете“ от имота на Хаджи Драган, бащата на Тиха. Като се започне с описанието на неговата градина, където влизат четиримата старци да търсят спасение (по асмата „нямаше толкова листи, колкото грозде“, едри плодове надничат отвсякъде...), продължи се с разточителното богатство на сватбената трапеза и се завърши с раздаденото жито, способно да изхрани цялото село, виждаме натрапливо изведена идеята за неземно обилие, почти абсурдно сред общия недоимък и страшната суша. Имотът, богатството на хаджи Драган са възможни единствено в контекста на символичната представа за рая. Това обаче ни навежда към представата за един друг „имот“, за едно друго „богатство“ - неговата хубава дъщеря. Цялата символика, в която традиционното патриархално мислене вижда жената, подкрепя тази идея: в една дълга поредица от аналогии с митологичен характер женското тяло се представя в образите на плод, цвете, градина и рай. Така вече сме подготвени да разберем, че безумното ядене и пиене по време на чума ще кулминира в причастието с плътта и кръвта на избраната за жертва девица. (Тук само ще спомена, че „жертвената девица“ е друг архаичен мотив, който текстът на Йовков нееднократно използва в различни сюжети.)

Сватбата, както виждаме, отключва цял комплекс от ритуални действия с жертвен характер. Заедно с идеята за причастие идва мотивът за лудостта. Тя представлява състояние, което ще изведе обикновените селяни от тяхното битие, ще ги направи герои в сценария на една свещена драма. Един след друг полудяват всички герои на разказа. Най-напред, както му се полага според статута на „цар“ и „баща“, започва хаджи Драган. От онзи момент, в който смехът абсурдно разтърсва едрото му тяло сред страха на четиримата старци, той все повече полудява и заедно с това все повече се засилва признаването на неговите права на водач над другите хора. От първите общи съмнения: „Луд ли е? В такова време!“ - през вярата: „Чума няма. Ако имаше чума, луд ли е хаджи Драган да започва сватба?“ до „лудешкото“ веселие на хорото със зачервени от плач очи героят изразява поведението, типично за митологичен цар, който жертва своята дъщеря за общото благо.

Постепенно цялото село започва да полудява и ритуалното поведение на селската група достига до своята кулминация. „Играеха като луди, потънали в пот като че бяха къпани“; „играеха до премаляване“; „Лудешкото веселие пак обзе всички“. Последна успява да полудее Майката - вдовицата Дочка: „Тя гледаше

падналия пред олтаря, чупеше ръце, очите ѝ бяха като на луд... Няколко пъти ту пристъпва към него, ту се връща и най-после, като се хвана за косите и заплака, избяга и тя.” Истинската лудост на майката очевидно е в симптоматичния отказ от задълженията на майчинството. След този белег на „пълното” полудяване може да настъпи моментът на откровението. И той настъпва с окончателното събитие: предхождана от орлите, идва Смъртта. Не е нужно да гадаем откъде и защо пристига; всичко това вече е казано във вълшебните приказки. С други думи, Смъртта идва от Долния свят („долните села”), за да прибере обещаната жертва. Освен това идва на кон; тя е Конник. В този символ кулминира християнската ерудиция на митологичното въображение в текста-Йовков, която надмогва традициите на българското фолклорно мислене, където чумата (и болестта изобщо) притежава женски черти. В нашия случай сме почти буквално препратени към една алегорична фигура от Откровението на апостол Йоан. Там, с разчупването на Четвъртия печат, идва Бледия конник. Въпреки че официалният български превод говори за „сив” кон, оригиналната дума в Библията е *chloros*, което означава жълто-зелен, цвета на чумата. Ездачът на жълтия кон носи името „смърт”. Тук отново трябва да си припомним, че гръцката дума *thanatos*, преведена като смърт, често е означавала чума. Йоан е накарал Четвъртия конник да изпълнява двойна служба: образ на чумата и символ на всички останали болести; с него завършва самият живот.

Всъщност във финала на своя сюжет разказът преплита две много важни митологеми. От една страна - видяхме как се разгръща ритуалът на колективното жертвено изкупление, а от друга - ще открием идеята за свещения брак, в който жената е похитена от младоженец-грабител (например Хадес, господар на смъртта, в мита за Деметра и Персефона). Брачното сливане е смърт за девическото битие на жената и прераждане в същността ѝ на майка. „През чумавото” разказва не само пътя, по който ще постигне спасение един колектив, но също така и начина, който ще гарантира неговото оцеляване и възпроизвеждане в течение на много столетия.